

JELSZÓ ÉS MITHOSZ

Válasz I. Szemlér Ferenc tanulmányára

1.

Az *Erdélyi Helikon* októberi számában figyelemreméltó cikk jelent meg — *Jelszó és mítosz* — I. Szemlér Ferenc tollából; viharzást is keltett maga körül és amint hallom, a legközelebbi számban hárman is hozzá fognak szólni és perbe szállani ifjú kollégánk tételeivel. Jó magam is nagy érdeklődéssel olvastam a közleményt. Érzem, gondolatsorai időszerezését, sőt kedvet is érzek, hogy — röviden bár — de hozzá szóljak a kérdéshez.

Először is: amiről I. Szemlér ír — *jelszavak* szerepe az erdélyi irodalomban — magam is bátorkodtam éppen a nyár derekán előadást tartani a budapesti rádióban. Másodsor: Egry Vikornak, a pozsonyi rádióban tartott magyar nyelvű, erdélyi irodalomról szóló ismertetésében az a megtisztelő észrevétel ért, hogy engemet és Raffy Ádámot jelölt meg, mint akik szemben a transzilvánizmussal az európai szellemet képviseljük, tehát azt a törekvést, amelynek érvényesülését I. Szemlér Ferenc rendkívül fontosnak tartja irodalmi életünk tovább fejlesztése szempontjából.

Az időszerű témának megtalálása és kritikai feldolgozása, a kívülről néző magyar írónak rokonszenves elskatulyázása tehát tulajdonképpen engemet I. Szemlér Ferenc oldalára állít. Mégis azt kell mondanom, hogy igazságtalan akkor, amikor a transzilvánizmust és ezentúl az „erdélyiességet” üres és tartalom nélküli mithosznak tünteti fel, „vágyalom”-nak csupán, amelynek reális tüneteit hiába keressük irodalmunkban.

Említett budapesti rádióelőadásomban bátor voltam szélesebb hurozaton eljátszani a „jelszavak” kérdésével, amint ezt Szemlér tette. Valóban az első dübörgő jelszavunk a transzilvánizmus volt. (De nem az egyetlen.) Akadtak a főhatalom változás utáni időpontban írónk, akik *tudatosan* érezték szükségességét, hogy azt az elvet, amelynek értelmében a három Erdélyben élő nemzetre történelmi földrajzi, hagyománybeli és politikai okok miatt egymás mellett, kéz a kézben van helyünk, irodalmunk vagy még helyesebben irodalmi tervgazdaságunk vezető gondolatává emeljék. Mert, mit tagadjuk, ha mindjárt „irodalomellenes” is ez a törekvés: az első pillanattól kezdve tisztában volt a külön erdélyi irodalmat megalapozó nemzedék, hogy neki *másnak* kell lenni, mint az általános értelemben vett magyar irodalomnak. Neki a kisebbségi politika szolgálatába is be kell állítani működését és nem elégedhetik meg az írásmű „lektür” vagy „önmagáért való” elefántcsont toronyjellegével. Téma választásában lehetőleg Erdély földjén kell megmaradnia, tudatosítani kell a jelenlegi kisebbségi társadalmi helyzetet, amely törekvésnek szövödményei voltak a magasabbrendű etikai elvnek a kicsendítése, az író feladatának közvetve politikai sikra való állítása és maga az említett „transzilvánizmus, amelyen — igaz van a szerzőnek — nem minden kisebbségi írónk értette ugyanazt. (De miért éppen a transzilvánizmus kérdésében legyünk kényesebbek, hiszen minden sulyosabb politikai jelszót egyénileg értelmeznek és Suraz mutatott rá annak idején a francia forradalomról irt szellemes könyvében, hogy a „jelszó” tulajdonképp öntő edény, amelybe mindenki saját műveltségének és vágyainak megfelelő tartalmat önt bele. Ennek ellenére szabadelvűség, konzervativizmus, stb. stb. fogalmak mégis csak közmegegyezésszerűen hasonló jelentenek.)

2.

A steril megfogalmazása és politikai alászíneződésű transzilvánista jelszó, amely inkább kereteket adott, mint vasuti sineket, amelyeken egy Marosvécsről el-

indított mozdonynak teljes gözzel haladni kell, tul élte magát, elhomályosodott más jelszavak fölrebbenésekor. Az erdélyi magyar irodalomnak voltak olyan művelői, akik igazat adva Ravasz Lászlónak, vagy Szekfü Gyulának, a regionalizmus politikai jellegének tulságos kiélezésével „elhajlást” véltek felismerni a (magyarországi irodalomtól s konzervatív megfontolásból féltették azt az egységet, amelyet I. Szemlér most a haladó, humanista, európai gondolkodás szemszögéből megítélve félt. Irodalmunknak kezdettől fogva más színei és törekvései is voltak, gondoljunk csak a történelmi regények évadjára, a székegy írói csoport újabb partikulárizmusára és külön mítosz keresésére, Berde Mária „vallani és vállalni” jelszavára, amely a szemlélet beállítását követelte arra a jelszó nélküli irodalmi tevékenységre, amely önmagában véve európai volt, hogy csak a Kuncz Aladár, Markovits Rodion, Karácsony Benő, Molter Károly neveit említsem. Amikor irodalmi témaválogatásainkat és a különböző jelszavakat vizsgálat tárgyává tettük, hangsúlyoztam, hogy az egyes felfogások között csak fél és negyed hangkülönbségek lehetségesek. Az erdélyi magyar irodalom komolyabb termékeinek meg van a maga sajátoságos timbréje, a maga összefoglaló jellege, amelyre nem lehet azt mondani valóban, hogy „transzilván” és nem lehet úgy sem skatulyázni: haladó vagy konzervatív, népies vagy urbanus, hanem mindegyik mű erdélyi talajon állva: erdélyi és ez adja meg neki a létjogosultságot.

En az „urbanust” állítom, hogy nekünk európai irodalmat, kis nyelvi határainkon felül álló, a regionalizmus jelzőjét túllépő irodalmat kell adnunk, *de mi, itt Erdélyben kell szolgáljuk* Európát és ennek ki is kell tennie. Európaiasságunk a honi levegőből fakad, a mi itteni életünkkel érintkezik, kimutathatók rajta egy külön létező világ törvényszerűségei. Azok a szobrok, amelyeket az antik vagy a renaissance világ készített, magukon hordozzák alkotójuk külön géniuszán kívül a kor géniuszát, a nép géniuszát és anyag-szerűségeiben kifejezési eszközeiket megszabja a honi talajon feltalálható márványnak tömörsége, vagy hajlékonysága, geológiai adottságai. Ahogyan nem tudok európai lenni anélkül, hogy ne legyek magyar, úgy mint Erdélyben, úgy sajátos politikai viszonyok között kisebbségi magyar író sem lehetek, és egyben nem külön erdélyi és kisebbségi.

E külön szint nem akarom kihangsúlyozni, de nem is akarom letörölni. Már azért sem, mert ha legjobb értelemben vett európai író akarok lenni, itt nagyobb sorsrendelgetéssel és mesterségbeli lehetőséggel lehetek az, mint akármilyen más magyar nyelvterületen.

3.

Szemlér kétségbevonja, hogy földrajzi, gazdasági és történelmi tényezők hatással lehetnek volna az erdélyi írói jellem kialakulására. Ellenkezőjét állítom. Talán nem tartom döntő jelentőségűeknek e tényezők kimutathatóságát, de kimutathatók. Nem a főhatalomváltás utáni erdélyi „transzilvánisták” fedezték fel, hogy az erdélyi táj a maga földrajzi milyenségével igen is befolyással volt az erdélyi szellem kialakulására. *Kemény* Zsigmond Erdély közléte c. klasszikus értekezésében írja — a könyv nem lévén kezembe, talán nem szabatosan idézem —, hogy Erdély az új esz-

mék irányában az államtömbök között mindig a szélső baloldalt foglalta el, míg Erdély történetirójának, Kóváry Lászlónak könyvében nem egy helyen tététt említés arról, hogy amíg Magyarországon a birtokviszonyok az elhelyezési terület, alföldi jellegénél fogva a nagybirtok kialakulásának kedveztek, Erdélyben, a hegyek között a földrajzi terület megszagatottsága következtében a kis birtokok alakultak ki, kitenyészte a törpe birtokosok különleges lelki szociális és gazdasági berendezkedését. A mi legkiválóbbjaink, Tamási Áron, Nyíró József, Kós Károly irásai létre sem jöhettek csak a belső Erdély balladákkel teli, magaslati titokzatos hegyekkel és forrásokkal teli világában. És nekünk nem a háboru utáni Erdélyszakértőhöz, Makkai Sándorhoz, Kós Károlyhoz kell elméleti igazságokért visszamenni, hiszen Erdély földrajzi sajátosságaira már *Petelei* István is eléggé figyelmeztetett bennünket a főhatalomváltás előtti béke években. Erdély földrajzi helyzete több szabadságra, több önállóságra, a gondolkodás több regényességére, több erőfeszítésre nevel, a clair-obscur nálunk még „urbanus” írók műveiben is világosabban kimutatható. Ami pedig a történelmi hagyományokat illeti, lehet-e figyelmen kívül hagyni, hogy Erdélyben született meg a magyar protestantizmus, itt megtarthatta magát s ép ez az új vallás tette lehetővé az értelem szabadabb megoldásait? Miután a protestantizmus szellemi erőforrása, ahová theologusainknak el kellett záródokolniok, nem a katolikus Magyarországon volt, hanem Utrechtben, Amsterdamban, Nyugat protestáns országaiban, *az erdélyi műveltség a nyugattal is élénkebb kapcsolatban állott, mint Magyarországon*. Angyal Dávid történetirő irta meg rá, hogy az önálló Erdélynek milyen állandó politikai kapcsolatai voltak Angliával és gondolom, a francia tudományos akadémia kiadásában jelent meg az a tizenöt kötetes mű is, amely Erdélynek politikai és diplomáciai érintkezését öleli fel a francia udvarral. Erdély szíve mindig hevesebben vert nyugatért, a nyugati demokráciáért, a nyugati haladásért, a nyugati műveltségért, mint a törzs magyar nyelvterület szíve s nem véletlen, hogy nekünk Apácai Cseri Jánosaink, Misztótfalusy Kis Miklósaink, Bethlen Miklósaink voltak, hogy Bölöni Farkas Sándor fedezte fel száz évvel ezelőtt a magyar glóbusz számára utleírásaiban Amerika demokráciáját, és hogy az újabb kor legnagyobb magyar költője, Ady Endre is, célzatosan „erdélyi”-nek vallotta magát. Ha szabadelvűek akarunk maradni, az erdélyi hagyományos szabadelvűséget még akkor is tudatositanom kellene, ha nem volna egyéb, mint néhány imponderabiliának a szövedéke, félig-meddig vágyalom. De több annál. Soha nem ártott meg nekünk, ha erdélyieknek vallottuk magunkat, a baj ott van, ha *csak* erdélyieknek valljuk magunkat és nem vonjuk le a végkövetkeztetést: több fogékonyságot a nagy európai szellemáramlatokkal szemben, amelyek levonására éppen az erdélyi mult kötelez.

4.

Igazat kell adnunk Szemlérnek hogy a transzilvánizmus, mint didaktikus tétel, mint politikai elv nem valósult meg hiánytalanul — nem is fog megvalósulni. De semmi kár nem származik abból, ha ennek az eszmének *irányában* is törtétünk. Vi-

szont az is igaz, hogy ha az erdélyi irodalom erdélyiségét nem mint programot, nem mint alapeszmét, nem mint belső magot fogjuk fel, hanem, mint az atmoszférát, mint az európai szellemi égtáj külön szélességi fokát, akkor igen is meglévő valóságos tényeket állapíthatunk meg, amelyek vitaminjaiból táplálkozott irodalmunk és kell is, hogy a jövőben innen merítse nedveit. Persze, hogy érdemes felállítani kritikai mérlegét annak, ami van. Górcső alá venni „erdélyiségünket” éppen úgy, mint európaiságunkat. Pillanatnyilag ez előbbi inkább meg van, mint az utóbbi. Erdély földjén több európaiságot adni, élénkíteni a vérkeringést nyugattal, irodalmunkba bevinni a nyugati kifejezési eszközök hajlékonyságát a bonyolult lélek emberibb ismeretét, persze, hogy kivánatos. De ha I. Szemlér vágyalomnak minősíti a transzilvánizmust, még inkább vágyalomnak kell minősíteni az általa hangoztatott európaiságot, amely felé a második nemzedék ám joggal, szívünk szerint törekedjék. Mi különben nem itéljük el a vágyalmakat. Sőt. I. Szemlértől szíves elnézést kérek, hogy ez a hozzászólás csak úgy „kapásból”, „lázás szerkesztői munka” közepette született meg. Az ő gondos és dialektikus tanulmánya megérdemű, hogy hasonló pontossággal rajzoltassanak meg a probléma teljes körvonalai. Bizonyára ez sem fog elmaradni és ha én nem írom meg, megírja más.